

Kitap Tanıtma:

MEROPI ANASTASSIADOU, *Salonique, 1830-1912. Une ville ottomane à l'âge des Réformes*, Brill, Leiden-New York-Köln 1997, IX + 456, ISBN 90 04 10798.3 (Reform Döneminde Bir Osmanlı Şehri: Selanik [1830-1912])

Avrupa Birliği, Avrupa'nın *kültürel başkenti* olarak 1997 yılı için Selanik'i ilan etti. Bu bağlamda Yunan Hükümeti aktarılan fonları Selanik'in bir Bizans ve Yunan şehri olduğunu kanıtlamak için kullandı. 1997 yılı boyunca Selanik'in kimliklerinden biri olan Ortodoks Yunan değerleri ön plana çıkarıldı. Selanik'in 500 yıl Osmanlı Devleti'nin idaresi altında kaldığı ve burada Yahudi, Müslüman ve Hıristiyan cemaatlerin birlikte yaşadıkları gerçeği görmemezlikten gelinerek unutturulmaya çalışıldı. Bu uygulamanın 1997 yılına mahsus olmadığı ve uzun yıllardan beri icra edildiğini yine 1997 yılı içinde yayınlanan Yunanlı araştırmacı MEROPI ANASTASSIADOU'nun *Salonique, 1830-1912. Une ville ottomane à l'âge des Réformes*, Brill, Leiden-New York-Köln 1997, IX+456. ISBN 90 04 10798.3 (Reform Döneminde Bir Osmanlı Şehri: Selanik. 1830-1912) adlı eserinden bir kez daha öğreniyoruz.

Eser, meşhur Brill Kitabevi tarafından editörlüğünü Suraiya Faroqhi ve Halil İnalçık'ın yaptığı "*The Ottoman Empire and Its Heritage: Politics, Society and Economy*"¹ serisinin 11'inci kitabı olarak yayınlandı. Ayrıca bu serinin danışma kurulunda Fikret Adanır, İdris Bostan, Amnon Cohen, Cornell Fleischer, Barbara Flemming, Alexander de Groot, Klaus Kreiser, Hans Georg Maier, Irène Mélikoff, Ahmet Yaşar Ocak, Abdeljelil Temimi, Gilles Veinstein, Elizabeth Zachariadou gibi pekçok ülkeden dünyaca ünlü bilim adamları yer aldı.

Eser, önsöz, giriş, 4 bölüm, sonuç, kaynaklar ve bibliyografyadan oluşuyor. Önsözde yazar, IX ve XI. sayfalar arasında 19. yüzyılda Selanik'in sosyal ve kentsel gelişimini tespit etmek için

¹ Bu seri içinde birincisi 1994 senesinde sonucusu da 1997 yılında basılan 13 kitap şunlardır. 1) İslamoğlu-İnan, H. *State and Peasant in the Ottoman Empire. Agrarian Power Relations and Regional Economic Development in Ottoman Anatolia during the Sixteenth Century*. 1994. ISBN 90 04 10028 8. 2) Leeuwen, R. van. *Notables and Clergy in Mount Lebanon. The Khâzin Sheikhs and the Maronite Church (1736-1840)*. 1994. ISBN 90 04 09978 6. 3) Aksan, V.H. *An Ottoman Statesman in War and Peace. Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*. 1995. ISBN 90 04 10116 0. 4) Har-El, S. *Struggle for Domination. The Ottoman - Mamluk War, 1485-91*. 1995. ISBN 90 04 10180 2. 5) Abu Shouk, A.I. ve Bjokelo, A. (eds.&trs). *The Public Treasury of the Muslims. Monthly Budgets of the Mahdist State in the Sudan, 1897*. 1996. ISBN 90 04 10358 9. 6) Darling, L.T. *Revenue Raising and Legitimacy. Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660*. 1996. ISBN 90 04 10289 2. 7) Kırımlı, H. *National Movements and National Identity Among the Crimean Tatars (1905-1916)*. 1996. ISBN 90 40 10509 3. 8) Çizakça, M. *A Comparative Evolution of Business Partnership. The Islamic World and Europe, with Specific Reference to the Ottoman Archives*. 1996. ISBN 90 04 10601 4. 9) Veinstein, G. (ed.). *Les Ottomans et la mort Permanence et mutations*. 1996. ISBN 90 04 10505 0. 10) Zilfi, M.C. (ed). *Women in the Ottoman Empire. Middle Eastern Women in the Early Modern Era*. 1997. ISBN 90 04 10804 1. 11) Anastassiadou, M. *Salonique, 1830-1912. Une ville ottomane à l'âge des Réformes*. 1997. ISBN 90 04 10798 3. 12) Özcan, A. *Pan-Islamism. Indian Muslims, the Ottomans and Britain (1877-1924)*. 1997. ISBN 90 40 10632 4. 13) Hickok, M.R. *Ottoman Military Administration in Eighteenth-Century Bosnia*. 1997. ISBN 90 04 10689.8.

çalıştığı arşivleri belirtiyor. Bunlar arasında Selanik Makedonya Tarih Arşivi, Selanik Üniversitesi Kütüphanesi, Kudüs Ben-Zui Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Versay ve Paris Milli Kütüphaneleri, Doğu Medeniyetleri ve Dilleri Enstitüsü, Fransız Dışişleri Bakanlığı ve Nantes Diplomatik Arşivi ile Lazaris Ailesi'nin Özel Arşivi ve Dünya İsrail İttifakı Arşivlerini sıralıyor. Ayrıca bu çalışmanın Eylül 1995'te Paris'teki Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan tarih doktora tezinin düzeltilmiş şekli olduğunu vurgulayarak tezini okuyan ve yorumlayan İrene Mélikoff'a ve eserin son halini almışındaki katkılarından dolayı Suraiya Faroqhi'ye teşekkür etmektedir.

Giriş kısmı eserin 1-40 sayfalar arasında yer almaktadır. Yazar, çalışmanın konusunun neden Selanik olduğu sorusuna kendisinin bir Selanikli olduğunu belirterek başlıyor ve nedenlerini şöyle sıralıyor: II Mahmut'un saltanatının sonundan başlayıp Balkan Savaşı'na kadar (1830-1912) yani dört Osmanlı sultanı dönemindeki Selanik'in kentsel, ekonomik ve sosyal gelişmesini ve bu gelişime gösterilen mukavemetleri ortaya çıkararak alışılmamış bir Selanik yazmak; Selanik, çünkü şehirler de insanlar gibi unutmaya eğilimindedir; Selanik'de 500 yıl Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kaldıktan sonra 1912'de Yunan Krallığı'na bağlanmış ve Türk geçmişini unutmakta acele etmiştir. Yazar bunu şöyle ifade etmektedir: "Yıkık minareler, çıkartılan sokak levhaları, terk edilen binalar, şehrin Yunanlaştırılmasına dair yasal tedbirler. Tarihçiler de bu duruma katkıda bulundular. Eğer bugün Bizans Selanik'i'ne dair yapılan çalışmalar binlerce ise Osmanlı dönemine ait araştırmalar da o kadar azdır... Son zamanlarda Yunanistan ve diğer ülkelerdeki şair, romancı, kent uzmanı, tarihçi gibi bir kısım aydın kişiler bu unutmaya eğilimine karşı gelmektedirler. Eser, gösterilen bu kolektif çalışmaya katkıda bulunmak ve Selanik'in 1912'ye kadar bir Osmanlı şehri olduğunu, çoğunlukta olan Yahudi unsurunun ve Bizans'ın mirasçısı olan Ortodoks Yunan unsurunun yanı sıra sadece idare ve orduda değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta da Türk unsurunun var olduğunu unutmak isteyenlere bunu unutmamalarını hatırlatmak amaçındadır." (s. 2-3.) demektir; Selanik, çünkü 19. yüzyılın ikinci yarısında bu şehir imparatorluğu ihya etme yolunda Osmanlı yönetiminin şehir reformlarını gerçekleştirmek için kullandığı bir laboratuvar olarak, Tanzimat idaresinin başarı ve başarısızlıklarını gösteren bir örnek olmuştur; 19. yüzyıl Selanik gelişmesini ve moderleşmesini Beyrut, İskenderye gibi diğer şehirlerle karşılaştırmak; Selanik'in 19. yüzyıldaki demografik yapısını ortaya çıkartmak, İttihat ve Terakki Partisi'nin Abdulhamit'e karşı muhalefetinin ilk işaretlerini verdiği Jön Türklerinin beşiği ve İşçi Federasyonunu doğduğu Selanik'i anlatmak amaçındadır.

Eserin amaçları böyle sıralandıktan sonra çalışmanın problemleri, yöntemi ve mekanı belirtiliyor. Mekan olarak Selanik şehir nüfusunun yaşadığı yerler, ekonomik alanlar, sağlık ve kamu kurumları gösterilmektedir. Girişin son kısmını ise çalışmada kullanılan arşiv malzemesi oluşturuyor. Bu arşiv malzemesi arasında Yunanistan'da özellikle Selanik'te bulunan Osmanlı Şeriyeye Sicilleri, Tereke ve Vakıf Defterleri ile Evkaf Nezaretine ait belgeler yer almaktadır. Ayrıca Selanik'le ilgili Fransız Arşiv belgeleri, Rumeli, Zaman, Journal de Salonique, Ερμής ve Φαρός της Μακεδονίας adlı gazeteler, Selanik'e ait Osmanlı Salnameleri, eski anayasa ve kanun metinleri de sıralanmaktadır.

Birinci bölüm "Tanzimat Öncesi Bir Osmanlı Şehri" (s. 41-85) adını taşımaktadır. Tanzimattan önce Selanik şehrinin temel unsurlarını oluşturan surlar, liman ve kilise, cami, tereke, mescit, sinagog gibi ibadet yerleri belirlendikten sonra çok uluslu Selanik şehir demografisi içinde yer alan Yahudiler, Müslümanlar ve Hıristiyanlar tespit ediliyor. Tanzimat öncesi şehirde çıkan yangınlar, hastalıklar ve su problemi de vurgulanıyor. Bu bölüm eserin yaklaşık % 10'unu oluşturuyor.

İkinci bölüm "Selanik'in Yeni Çehresi" (s. 87-200). Kronolojik olarak Tanzimat'ın ilanından sonra Selanik şehrinde meydana gelen değişimler ele alınmıştır. Şehrin gelişmesi ve büyü-

mesi, ekonomik gelişmenin bu büyümedeki önemli payı, sağlık koşullarının iyileştirilmesi, şehir göç hareketleri, Vardar ve Kalamarya gibi Selanik'in ilk varoşlarının ortaya çıkması ve bazı köylerin mahallelere dönüşerek şehirleşmeye başlaması vurgulanmıştır.

Tanzimatın ilanından sonra Selanik'teki yeni uygulamalarla yerel idare oluşturulmuş, surlar yıkılmış, modern liman inşa edilmiş, rıhtımlar genişletilmiş ve şehir yeni görünüm kazanmıştır. Su şebekesi, gazla ilk tanışma, tramvay ve demir yolu ile Selanik şehrinde yaşamak artık daha kolaydır. Selanik, okullar, bankalar, kafe ve oteller, fabrikalar, büyük ve lüks mağazalarla modernleşmiştir. Bu kısım eserin yaklaşık % 30'unu oluşturmaktadır.

Üçüncü bölüm 201-303 sayfalar arasında yer almaktadır. Bu bölümde Selanik'te sıradan insanın yaşam tarzı incelenmektedir. Bunun için Tereke Defterleri'nden ve Fransız Konsolosluğu'nun Ölüm Tutanakları'ndan yararlanılmıştır. Selanik ailelerinin sosyo-demografik yapısı, zanaatkarlardan, bekarlardan örnekler verilerek Tanzimat öncesi durum tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra da 1900'lü yıllardaki aile yapısı incelenerek zanaatkarlardan, subaylardan, memurlardan örnekler verilmiştir. Ayrıca Selanik'te yer alan Fransız kolonisinin yaşadıkları mahal, mimari, sosyo-ekonomik yapıları koloni içinde yer alan tüccar, mühendis, din adamı işsiz ve hizmetli gibi örneklerle incelenmiştir. Eserin yaklaşık % 25'ini oluşturmaktadır.

Dördüncü bölüm "Geçiş Sürecinde Bir Toplum" (s. 305-420) başlığını taşımaktadır. Burada yazar, Selanik'teki sosyo-ekonomik değişimi anlatmaktadır. Pazar çevresinde dönen bir dünya ve geleneksel meslekler anlatılır. Bu meslekler arasında debbağ, sarraç, semerci, çömlekçi, testici, çubukçu, duhancı, enfiyeci, cilacı, doğramacı, keresteci, oturakçı, sandıkçı, attar, bezirci, dakikçi, fişençki, kibritçi, miskçi, mumcu, saatçi, sabuncu, şairci, şişeci, tuzcu, arabacı, aşçı, berber, dellal, hamamcı, hancı, meyhaneci, nakkaşçı, sarraf, şerbethaneci ve tabib mevcuttur. Bu mesleklerin etnik gruplara dağılımında, tekstil sektöründe, Müslümanların basma, çorap ve peştemal üretiminde; Hıristiyanların kürk, kebe, çarık, papuç üretiminde; Yahudilerin ise çuha, hazır, giyim, havlu üretimi ve terzilik gibi mesleklerde yoğunlaştıkları görülmektedir. Ayrıca Müslümanların boza, helva ve leblebi yapımında, debbağ ve sarraç gibi mesleklerde; Hıristiyanların helvacı, leblebici, börekçi, bahçıvan, meyhaneci, şerbethaneci, tabib, bezirci gibi mesleklerde; Yahudilerin de un, üzüm, kümes hayvanı, tütün, kahve, limon, tatlı ve şeker satıcılığında, cam işçiliği, parfüm üretimi, saatçilik, kuyumculuk, kitapçılık, tenekecilik gibi mesleklerde yoğunluğu teşkil ettikleri gözlemlenmektedir. Selanik'te mağaza ve atölyeler Gedik semtinde yoğunlaşıyordu.

1900'lere doğru ise zanaatlar gelişip sanayiye doğru adım atmıştır. Avukat, doktor gibi serbest meslekler oluşmuştur. Buna paralel olarak Selanik'te sosyete ortaya çıkmış, çeşitli dernek ve hayır kurumları tesis edilmiştir. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Balkanlar'daki kargaşa içinde Selanik şehrindeki Bulgar unsuru otonom hale gelmiş, 1890-1908 yılları arasında milliyetçilik hat safhaya çıkmış, bunun sonucunda da şehirde şiddet olayları başlamış, okullar propagandanın merkezi duruma gelmiştir. Jön Türk hareketi ve Selanik'in Yunanistan'a ilhaki ile (1908-1912) eserin bölümleri tamamlanmaktadır. Bu bölüm eserin yaklaşık % 25'ini oluşturmaktadır.

Yazar sonuç kısmında çalışmasının neticelerini şöyle sıralamaktadır: 1830-1912 yılları arasında Selanik'te orta derecede bir şehirleşme hızı yaşanmış ve Selanik bölgesel başkent durumuna gelmiştir. Ancak Selanik'te yaşanan değişik dini ve etnik gruplar arasında 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve 1912'de şehir Yunanistan'a ilhak olmuştur. Selanik'in çok etnikli ve çok dinli bir imparatorluğa bağlı geçmişine sırt çevirmesi 30 yıl içinde gerçekleşmiştir. 1913'te şehir halkının sadece % 15'ini Yunanlılar oluştururken, Müslümanların Lozan sonrası mübadele ile şehirden ayrılmaları ve 1912 ile 1940 arasında 250.000 Yahudi'nin şehri terk etmesi ve II. Dünya Savaşı'nda şehirde kalan 50.000 Yahudi'den

46.000'inin toplama kamplarında yok olmasından sonra Selanik sadece nüfusu ile değil, şehir manzarası ile de Yunanlaşmıştır.

Bunlara rağmen yazar, Selanik, Osmanlı geçmişini hatırlamakta, bütün ulus ve dinlerden insanların yan yana yaşadığı bu altın çağın nostaljisini hissetmektedir diyerek eserini şu cümle ile bitiriyor: "Doğu, kesin olarak Avrupa olsun, Asya olsun kültürlerin ve halkların ortaklıklarına elverişli bir toprak olmaya devam edecektir."

Bibliyografyasının dörttebirini Türk yazarların oluşturduğu ve hemen hemen her sayfasında hatasız yazımı ile Türkçe bir kelimenin yer aldığı Fransız dilinde yazılmış bu eserde Tanzimat ile başlayan batılılaşma sürecimizde yaşananları sanki Selanik'te Kafe Kristal'de tartışmış gibi hissetmeniz mümkün oluyor.

LEVENT KAYAPINAR